

George PANȚICĂ

Școala doctorală de științe socio-umane

Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, România

ETHOSUL, ETICA ȘI ESTETICA ÎN POEZIA LUI ADRIAN PĂUNESCU (I)

Adrian Păunescu este una dintre figurile reprezentative ale poezilor angajați politic în literatura de după război, mai exact în neomodernism. Atitudinea sa socială este total diferită de poezii generației sale din cauza atitudinii pe care o are față de regimul comunist. Poezia militantă, precum și parte din opera sa sunt relevante în acest sens. Scopul acestei lucrări fiind acela de a identifica elementele de etică și estetică ale poeziei lui Adrian Păunescu prin analiza textuală a operei sale înainte și după regimul totalitar. De fapt, încercăm să argumentăm faptul că receptarea estetică a operei lui Adrian Păunescu a fost adesea influențată de poziția sa politică, dar și de principiile estetice aplicate de critica vremii. Adrian Păunescu, așa cum vom arăta în textul de mai jos, selectează patriotismul ca justificare în contextul schimbărilor politice de dinainte, dar mai ales de după 1989.

Receptarea operei poetice a lui Adrian Păunescu a fost puternic afectată de factorii politici, ilustrând masiv elemente de ideologie totalitară. Cu toate acestea, termenul „ideologie” nu necesită neapărat asocierea cu militantismul sau anticomunismul feroce ca extreme de manifestare. În acest context, trebuie înțeles ca „abjecție” după cum precizează Jacques Rivette în *De l'abjection, Cahiers du cinéma* [1961:54-55] a adevărului istoric, dintr-o direcție în alta. Astfel, în aceasta categorie de ideologii întâlnim opinii care, convinse de plauzibilitatea afirmațiilor, nu lasă loc relativismului, fiind fie confirmate, fie contestate.

Ca majoritatea reprezentanților generației sale, a preluat modelul poetic al lui Lucian Blaga, mai ales în primul volum. Astfel, relația sa cu patria s-a realizat printr-o încercare de revenire la origini, în care satul contribuie realizarea unei copilării ideale. Pe de altă parte, debutul din anul 1965 găsește corespondență, mai ales, în denunțarea întrupării și în detașarea de politica vremii, moment care a declanșat o segmentare a vârstelor - vârsta inocenței și vârsta dobândirii propriei conștiințe. Dincolo de recurențe tematice ale versurilor lui Lucian Blaga, poezia lui Adrian Păunescu și-a

găsit direcția circumscrisă de liderul generației, Nicolae Labiș, ca „o expresie a unei conștiințe lucide orientată spre realitățile timpului”, „expresia unei conștiințe lucide orientate către realitățile vremii”, fără a ilustra schimbări majore în volume până în 1971, după cum afirmă Ion Pop în *Lecturi fragmentate* [1983:81].

Odată cu volumul *Istoria unei secunde* al lui Adrian Păunescu din 1971, anul istoric al *Tezelor iulie/ Tezele din Iulie*, când politica lui N. Ceaușescu a devenit autoritară, a devenit modul de interconectare cu patria și secțiunile de genuri ocazionale, precum imnul sau oda care erau tot mai frecvente. Mișcările sale în planurile politic și estetic nu au fost deloc inocente și au corespuns unor schimbări în concordanță cu cerințele politice.

Începând cu volumul intitulat *Istoria unei secunde* din 1971, opiniile criticilor literari se diversifică. Față de poeziile anterioare, discursul poetic s-a reorientat față de dimensiunea politică și socială a existenței. În primul rând, acest lucru este evidențiat de ponderarea sporită a temelor patriotice, imnurilor și odelor, recurgerea la modele istorice. Odată cu o privire mai atentă, schimbările din poezia lui Adrian Păunescu au loc pe fundalul unei politici naționaliste - extremiste sugerate de dictatorul Nicolae Ceaușescu după întoarcerea sa din China. Fără a condiționa neapărat forma estetică de cea politică, abordarea cronologică a evenimentelor nu pare a fi ignorată, cu atât mai mult cu cât întreaga generație a anilor '60 se definește în jurul unor astfel de mișcări. În acest sens, Daniel Cristea-Enache în *Râul, Ramul...* din revista *Cultura*, n. 53, [2016:7] a remarcat că, încă de la debutul autoscopic, ermetic, poezia se deschide și mai mult către propria investigație exterioară:

„Printr-o mișcare retrasă, creațiile lui Adrian Păunescu au revenit într-o epocă premodernă a poeziei românești, la imaculata și grandilocvența anilor '48, animat de idealuri sociale și naționale. Pentru a lumina și educa publicul, poezia trebuia să fie încă o dată accesibilă și epică, orientată spre concluzii moralizatoare, remarcabile și cantitative”.

„Este ușor de distins noua poezie a lui Păunescu, cea care «a atras alături de el mulți cititori și admiratori» animați de idealuri sociale și naționale. Pentru a lumina, a educa publicul cititor, poezia trebuia să fie din nou accesibilă și epică, orientată către concluzii moralizatoare, memorabile, la propriu și, de cât mai multe ori, cântabile, ușor de recunoscut, aici se face remarcabil noul chip al liricii lui Adrian Păunescu, cel care a atras de partea poetului un număr atât de mare de cititori-admiratori”, Daniel Cristea-Enache *Râul, Ramul...* din revista *Cultura*, n. 53, [2016:7].

Încă de la primele sale pagini, *Istoria unei secunde* a sugerat o poziționare prin scris, premisă ca „propriul risc”, după cum afirmă Adrian Păunescu în *Istoria unei secunde* [1971:5]. Vizibil retoric, opera construiește o lume din cuvinte, ca o formă inflamată de acțiune prin reacție discursivă. De aici, poezia *În lunga noapte* se întreabă unde se manifestă direcția subversivă a textului și articularea unei patrii deviate. Suprimarea timpului în noapte și atacul „bătrânului crab” forțează limite nerostite în contextul cenzurii. În rest, una dintre ediții este sancționată de cenzura comunistă, care suspectează poezia lui Adrian Păunescu de mesaj împotriva regimului. Cu toate acestea, prin mesaj, referirile la realitatea imediată devin mai slabe, iar subversia face mai degrabă referiri la comunismul stalinist ca „perioadă rea” în opoziție cu una „bună” din prezent:

„În lunga și ploioasa noapte deci,/ prin care și tu, țara noastră, treci/ în noaptea marilor fărădelegi/ în noaptea secolului douăzeci/ când nu Bălcescu se născu, ci noi/ când nu Viteazul se născu, ci noi/ când ne trezirăm în lumină goi/[...]/ Și atunci vedem că veacul e al tău,/ Că binele apare brusc din rău/ că harul tău născut a fost din plânsu-ți/ că neamul meu ai devenit tu însuși”, Adrian Păunescu în *Istoria unei secunde* [1971:11].

Așadar, dihotomia bine-rău a textelor care deschid volumul este depășită, în poemele următoare, cu un ton observațional, cu o retorică declarativă pe care țara nu o mai urmărește, reconfigurarea unui teritoriu funcțional prin trecut individual sau proiecția unui fondator de țară, dar pe care o traduce în termeni de ideologie românească:

„Țară de veci, nepământesc de caldă/ copiii noștri într-un râu se scaldă/ și morții noștri în pământ se scaldă/ [...] Aici, întregi, cu vii ca și cu morți,/ latinizând sub veșnicele bolți/ Contați pe noi! Rămânem. Sîntem. Toți”, Adrian Păunescu în *Istoria unei secunde* [1971:20].

În timp ce proliferază expresii, clișee și stereotipuri discursive, referințele la patrie delimitează, în stil preromantic, un spațiu idilic, o utopie configurată în acord cu impactul discursului oficial care propune închiderea granițelor și exacerbară naționalismului.

Încântător ca iluzie a libertății de exprimare, alimentând fascinația scrisului anticomunist, regimul a permis apariția unor volume „subversive”, chiar atunci când un curent antinaționalist, cu o ideologie consolidată amenință *status quo-ul*.

Totuși, anii 1990 au fost remarcabili prin configurarea unei noi generații, care a contestat popularitatea poetului, tocmai prin ideologia alternativă, pro-occidentală și democratică.

Volumul *Poezii cenzurate. 22 august 1968 – 22 decembrie 1989* de Adrian Păunescu, apărut imediat după 1989, se dovedește încă de la început problematic. Dacă Corina Croitoru, în *Politica ironiei în poezia românească sub comunism* [2014:154] tinde să vadă selecțiile publicului ca aleatorii, fără o logică specifică, există posibilitatea ca din cauza presiunii sociale produsă de schimbul de context social, politic și istoric, din dorința de revendicare etică și de a veni în concordanță cu statutul de victimă, textele publicate în 1990, să fie, cel mai probabil, autocenzurate. Autocenzura funcționează ca o formă de autoapărare în fața multor acuzații aduse având în vedere criteriile etice, prin asumare. Mai mult, schimbările tematice și relația cu patriotismul din textele publicate după evenimentele din 1989 corespund unor încercări de adaptare la o realitate care schimbă drastic punctele de vedere și criteriile de apreciere a literaturii.

Astfel, eforturile poetului de după 1989 pentru a-și recupera poziția anterioară de autoritate, de a redeveni generator de idei într-un alt context, fără manipularea realității sociale, poezia postdecembristă a lui Adrian Păunescu este în concordanță cu atitudinea sa în plan politic și cultural. Schematica paradă patriotică de dinainte de 1971 și fulminantă în epocă imediat următoare, figura *șoimului țării*, pe care l-a promovat la o vârstă matură în interviuri și declarații, negând o lirică triumfătoare a periodicelor în antologii, construite portretul unui om neobișnuit și a câtorva realități istorice care vor fi adesea deghizate.

În același context, al dorinței de apartenență la patrie, se înregistrează formele poetice care recurg la o imaginație comună, mărci specifice, ușor de identificat. Poezii precum *Mere de Ardeal*, alături de *În câte-un Dolj* sau *Călușarii*, care fac parte din volumul *Fântâna somnambulă*, forțează patriotismul local care pretinde puncte de recunoaștere, în încercări de a stimula un sentiment naționalist centric, produs chiar și cu prețul esteticului, concesiune în corporații absurde, precum *Aș vrea să fiu aviator sau călușar*, Adrian Păunescu în *Manifest pentru mileniul trei, vol. I* [1990:53], cu alte cuvinte, figura eroului este supralicitată, odată ce portretul este configurat repetitiv prin diverse poezii.

După schimbarea registrului din 1971, retorica poetului nu se modifică prea mult, până la apariția *Manifestului pentru sănătatea pământului* din anul

1980. Numai din titlu, este prezentat ca un volum gajat împotriva unui ordin prestabilit, punând la îndoială realitatea socială „bolnavă”, își judecă timpul și se judecă pe sine fără menajamente, avertizează, mărturisește. Nu protestează: e intransigent și nu vrea să convingă, să demonstreze, să înrăurească: numește exact, cu o dezinvoltură tăioasă și glacială, răul de care suferă veacul și el însuși.

În logica inversă, patria lui Adrian Păunescu s-a bătut mereu peste spațiul geografic reconfigurat în concordanță cu trecutul istoric. Intervalul românesc este delimitat în provincii pentru a ilustra unitatea dragostei de țară, a trăirii permanente în același ritm. Transilvania (*Dealul din Transilvania/ Colină din Ardeal*), Moldova (*Secular Modavia/ Moldova seculară*) sau Țara Românească (*Valachian fakir/ Fachir valah*) sunt teritorii „surori” în expresie și construcție stilistică. Într-adevăr, patria ca univers colectiv, care recunoaște o identitate națională, este îngrădită în *Satul irecuperabil/ Satul de nerecuperat*:

„Mi-e dor de satul meu ca de-un tărâm/ de nerecuperat în amintire/ Spre care în zadar ne mai tărâm/ Cât el e izolat în amintire/[...]/ Mi-e dor de-acasă, surd, fără de sațiu/ Dar casa mea e timp, nu numai spațiu” Adrian Păunescu *Manifest pentru mileniul trei, vol. I* [1990:413].

Întoarcerea într-un „sat irecuperabil” ca pătrundere într-un orizont cunoscut devenit necunoscut ilustrează, încă o dată, răul lumii, al unui topos inadaptabil care nu mai este timpul, ci spațiul. Poezia lui pentru patria și relația cu ea este paradoxală în volumul *Pământul deocamdată*:

„Unde afectarea militantă a poeziilor patriotice: «Să fiu sărbătoresc, voios și imnic/ Să pot să te mai cânt, pământ al țării/ Cu forța dragostei și-a disperării», conviețuiește cu distanțarea ironică față de realitate a lipsurilor”,

după cum precizează Corina Croitoru în *Politica ironiei în poezia românească sub comunism* [2014:151].

De altfel, afirma Nicolae Manolescu în *Istoria critică a literaturii române*

„din ce în ce mai des, la mijlocul anilor '70, Păunescu ridică poezia (a lui și a altora) pe scena *Cântării României*. Micile acte de curaj politic au fost compromise de mari lași, iar revendicarea adevărului a fost copleșită de venerațiile detestabile făcute de dictatură și de regim.[...]Are o poezie admirabilă, care risca să treacă neobservată din cauza ideilor preconcepute [dar cât de apăsată de autor însuși], pentru că de la *Istoria unei secunde*, Păunescu a devenit un poet monocord, empatic și pretențios, nedrept cu cititorii săi și propria sa artă”.

În ceea ce privește poeziile patriotice, la nivel de imaginar, ele sunt construite pe baza descendenței celor dinaintea de 1989. Satul, bătrânii și predecesorii lui '48 contribuie la consolidarea unei retorici specifice. Totuși, dacă atitudinea poetică din volumele publicate a fost mai degrabă una patetică și declarativă, tonalitatea înaltă și patosul revoluționar capătă prioritate:

„Cauza națională merită totul/ inclusiv lupta pentru/ prosperitatea națională./ Prea mulți au luat cauza națională/ drept pavăză împotriva/ nevoilor firești ale cetățeanului/[...]/ Pentru cauza națională/ trebuie făcut totul/ chiar și ceva pentru națiune”,

Adrian Păunescu, *Manifest pentru mileniul trei, vol.I* [1990:243-244]. Asemănător poezilor din primele sale volume, patriotismul ia forma naționalismului, cu diferența că, în timp ce în volumele din 1971, naționalismul era în acord cu ideologia oficială, în volumul *Poezii cenzurate. 22 august 1968 – 22 decembrie 1989* sunt incluse în expresia naționalismului cetățean, construit nu în acord cu ideologia comunistă, ci cu ideologia folclorică. De asemenea, *Ruga pentru poporul român* nu este neapărat un text împotriva regimului, ci împotriva unei anumite opresiuni:

„Popor născut iubirii și fără nici o ură/ Popor care trudește, popor care îndură/ Ființa lui rămâne istorică și pură/ Că de la sine fură românul care fură”, Adrian Păunescu în *Manifest pentru mileniul trei, vol. I* (1990:357).

De la Alex Ștefănescu „Despre Adrian Păunescu” în România literară, 2 aprilie 1981, la Laurențiu Ulici „Confort Procust” [1983:46], critica literară analizează volumul *Manifest pentru sănătatea pământului* în termeni elogioși. Toate schimbările de poziție ale exegezei au loc, până la urmă, abia după 1989, pe baza rediscutării poeziei lui Adrian Păunescu pe coordonate etice ale „reîncadrării” poeziei în noul context politic. După 1981, textele din volume s-au distanțat de cele din periodice. În timp ce cei din urmă continuă un drum elogios în direcția regimului și a liderului, o poezie precum *Salutări din Atlantida*, din volumul *Iubiți-vă pe tunuri*, permite construirea unei patrii fictive cu un limbaj provocator:

„Salutări din Atlantida, salutări din țara morții/... Ce mai fac copiii voștri? Unchiul? Tanti? Dar tiranii?/ Apropo de libertate - Parlamentul ce mai face?/ Salutări din Atlantida, nu primim condoleanțe/ Salutări din iadul morții, iad tăcut și subacvatic/ Ce mai faceți voi pe-afară, de nicio umbră nu se vede/ Decât poate ca o umbră îmbâcsită în jărat?”.

Subversiunea vizibilă, lipsită de cenzură, extinsă în opoziție cu texte patetice și militante din reviste literare, au supus poezia după 1981 la câteva investigații referitoare la adevărul istoric. Prima premisă care are rolul de a explica disonanțele, spune că poezia din volume este rezultatul unui compromis cu cenzura, care permite o continuitate a acestor texte, pentru a menține iluzia libertății și a scrisului. Corina Croitoru a emis ipoteza că cenzura funcționează aleatoriu în alegerea poeziei sale, ceea ce explică șansa apariției unei poezii mult mai incisive, mult mai agresive față de dictatură, decât cele din volumul *Poezii cenzurate. 22 august 1968 – 22 decembrie 1989*, apărut în 1990. Dar, versuri ca:

„Trăiască-n demnitate tricolorul/ Pe țara noastră numai el stăpân/ Trăiască-n sănătate păzitorul/ Înnoitorul, descoperitorul/ Izvoarelor poporului român”,

Adrian Păunescu în *Manifest pentru mileniul trei, vol. I* [1990:776], discreditează subversia poeziei lui Păunescu în așa fel încât textele „opozitionale” sunt privite ca „șantaj cu opoziție”.

În ciuda numeroaselor volume publicate după 1990, poezia lui Adrian Păunescu devine orientată către cetățean, superficială, cu un limbaj poetic nu uimește cititorul:

„Este evident că poezia patriotică trebuie să-și direcționeze cititorii către miturile naționale, nu să-i depărteze de ele. Dar criteriul rămâne cel al relevanței estetice. Când imaginile sunt prea clișeizate, foste metafore tocite printr-o folosință îndelungată (țara: «un bob de grâu în brazda unui veac»), poezia devine simplu discurs, forma tinde să substituie fondul. Când, dimpotrivă, pe vechile tipare poetul inovează și nu mai încorsetează forța imaginativă, atunci sunt foarte bune, estetic vorbind, însă claritatea mesajului riscă să se piardă”,

după cum precizează Daniel Cristea Enache în *Râul, Ramul...* din revista *Cultura*, n. 5, [2016:12].

A doua premisă a plasat poeziile dezbătute sub semn fals, în sensul afirmării prin negare. Exagerând în implicații, această notă subversivă se întoarce împotriva ei, creând o nouă ideologie prin care libertățile lui Adrian Păunescu corespund libertăților generale, unui sentiment comun asupra căruia pare să țină un discurs. Deci, impactul său asupra poeziei devine și mai puternic atunci când alimentează iluzia libertății în exprimare și cenzură.

În concluzie, am insistat asupra modificărilor suferite de poezie lui Adrian Păunescu în funcție de epocă și am evidențiat modificările suferite de discursul liric. Mereu angajat politic, poetul a apelat la teme actuale din

societate, de interes față de cititorii săi precum istoria neamului și s-a folosit de patriotism pentru a supraviețui schimbărilor de factură istorică. Când este pe nedrept disputat și îndepărtat de pe scena literaturii majore, când este supraapreciat până la mitificare, poetul este programatic un personaj al extremelor, o figură expansivă, prezentă cu prețul epuizării imaginarului și imaginii, în toate scenele istoriei.

BIBLIOGRAFIE:

- Cărtărescu, Mircea, 2010: „Păunescu: un odios propagandist”, Ziare.com, 2010: <http://www.ziare.com/adrianpaunescu/cenacul-flacara/mircea-cartarascu-paunescu-un-odios-propagandist1056680>, accesat la 27/09/2022.
- Cernat, Paul, 2001. *În căutarea comunismului pierdut*, Pitești, Editura Paralela 45.
- Cristea-Enache, Daniel, 2016. „Râul, Ramul...”, *Cultura*, n. 53.
- Croitoru, Corina, 2014. *Politica ironiei în poezia românească sub comunism*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință.
- Iorgulescu, Mircea, 1981. „Adrian Păunescu, poetul”, în *România literară*, 22 ianuarie.
- Iorgulescu, Mircea, 1978. *Scriitori tineri contemporani*, București, Editura Eminescu.
- Lovinescu, Monica, 1994. *Posteritatea contemporană*, vol. III. București, Editura Humanitas.
- Manolescu, Nicolae, 2008. *Istoria critică a literaturii române*, Pitești, Editura Paralela 45.
- Matvejevic, Predrag, 1980. *Poetica evenimentului. Poezie și angajare*, București, Editura Univers.
- Moraru, Cornel, 1981. *Semnele realului. Secționări critice convergente*, f.l.: Editura Eminescu.
- Păunescu, Adrian, 1971. *Istoria unei secunde*, București, Editura Cartea Românească.
- Păunescu, Adrian, 1990. *Manifest pentru mileniul trei*, vol. I. București, Editura Eminescu.
- Păunescu, Adrian, 1990. *Poezii cenzurate*, București, Editura Păunescu.
- Pop, Ion, 1983. *Lecturi fragmentare*, București, Editura Eminescu.
- Popa, Mircea, 2011. *Prezențe literare. Oameni și cărți*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință.
- Rad, Ilie. 2010. „Am avut dintotdeauna obsesia apartenenței naționale și a identității”, în *Tribuna Cultural Journal*, n. 192/ 9.
- Rivette, Jacques, 1961. „De l’abjection”, *Cahiers du cinéma*, n. 120.
- Ștefănescu, Alex, 1981. „Despre Adrian Păunescu”, în *România literară*, 2 aprilie.
- Tismăneanu, Vladimir, 2011. „Menestrelul comunismului dinastic sau cine a fost Adrian Păunescu” in *Contributors.ro*, 5 noiembrie 2011,

<http://www.hotnews.ro/stiriopinii-8008457-contributors-context.htm>,
accesat la 27/09/2022.

Ulici, Laurențiu, 1983. *Confort Procust*, București, Editura Eminescu.

Viroli, Maurizio, 2002. *Din dragoste de patrie. Un eseu despre patriotism și nationalism*, tradus de Mona Antohi, București, Editura Humanitas.

ETHOS, ETHICS AND AESTHETICS IN ADRIAN PĂUNESCU' S POEMS (I)

Abstract: The poetic speech of Adrian Păunescu, a social "luminary of poetry" from the period of the totalitarian regime, knows multiple contrasting perspectives depending on his degree of political involvement, from the adulation of the totalitarian regime and pact with it, to the revolt against the system and censorship of the poet, which influences the aesthetics of his work. The present work aims at identifying the center of tension in Adrian Păunescu's poetry by analyzing the patriotism of his work before and after the communist regime. The premises of the present paper highlight the social pressure and the political and historical context, based on the ethical claim of the creation and the identification with the victim status of the poet. The work highlights the changes suffered by Adrian Păunescu's patriotism depending on the era, but also the conjunctural changes of the poetic discourse. The poet, who was constantly politically engaged, appealed to the nation's history and used patriotism to benefit from the opportunities of the totalitarian regime.

Keywords: *ethics, aesthetics, patriotism, Adrian Păunescu.*